

reprimendis motibus committitur, ex defectu pleni consensûs peccatum mortale non fit.

Quodsi loquimur de cogitationibus voluntatem sollicitantibus, hae peccatum grave nondum efficiunt: at voluntarie eas fovere, sive ex periculo sive ex consensu et affectu implicito peccatum est, idque potest esse grave. Verum hîc maxime locus est *indirectae* impugnationi: quo magis enim homo illas tentantes cogitationes spernendo negligit et serio mentem ad res prorsus alias applicat, eo facilius illas excludet; directe autem eas impugnare velle, necessario mentem iisdem rebus occupat adeoque tentationem, nedum pellat, augere potest. Nihil tamen per se impedit, quominus positivus actus contrariae virtutis eliciatur, imo breviter et ex animo id facere, si fiat sine perturbatione, optimum esse potest.

§ 3.

De metu et violentia.

²⁴ Metus est timor mali futuri: distinguitur metus gravis et levis, metus ab intrinseco et ab extrinseco, metus juste et injuste incussus.

1. Metus *gravis* est timor, quo aliquis sibi aut suis magnum malum seu certo seu cum magna probabilitate timet, v. g. mortem, mutilationem, infamiam, multorum bonorum fortunae amissionem, duram incarcerationem etc.

Dicitur metus *absolute gravis*, quando timor, ut ajunt, „cadit in virum constantem“, i. e. si mala sunt ejusmodi, quae homines communiter consueverint multum commovere, neque probabilis spes est ea evadendi. *Relative gravis tantum* est metus, qui hanc et illam quidem personam, quae eo afficitur, multum movet, quamquam a constantioribus et magis intrepidis facilius spernitur.

Contra *levis* metus est, si mala non sunt magni momenti, aut si parum probabile est, mala re ipsa esse secutura.

Relative gravis ille metus maxime fieri potest, qui *in se* medium tenet inter gravem et levem. Sic metus, quem vocant *reverentialem*, qui oritur ex metu incurrendae offensae parentum vel Superiorum, *in se* quidem pro levi metu habetur; at pro adjunctis personarum et circumstantiarum, v. g. si accedit timor diuturnae inimicitiae, aut si adhibentur multum importunae preces, potissimum in puella, gravis metus fieri potest.

2. Metus *ab intrinseco* dicitur, si causa, unde timor oritur, ab ipso homine timente sumitur; *ab extrinseco*, si causa timendi aliunde infertur. V. g. metus ab intrinseco est, qui a morbo jam contracto, aut a consideratione gehennae concipitur; metus ab extrinseco, qui ab hoste, a latrone, minis etc. infertur.

Metus *ab extrinseco* illatus potest aut a causâ necessaria esse, aut a libera. In exemplo allato posui metum a causa libera illatum: qui enim a causa necessaria infertur, potius metui ab intrinseco aequiparatur, ut si quis timet propter imminentem eruptionem ignium terrestrium.

3. Metus a causa libera extrinsecus incussus distinguitur aut *juste* aut *injuste incussus*, prout ille, qui metum incutit, solum injuriam repellere conatur, aut alteri injuriam infert.

Quibus praenotatis haec tenenda sunt (cf. S. Thom. l. c. art. 6, ²⁵ Bill. l. c. art. 7, Reuter n. 18 — 20):

I. Metus, quantumvis gravis, si modo rationem non ita perturbat, ut plena deliberatio existere desinat, non aufert voluntarium simpliciter dictum, et quantumvis illud diminuat atque involuntarium secundum quid addat, tamen voluntarium simpliciter perfectum manet, ita ut in re mala et gravi peccatum etiam maneat mortale.

Exemplo sunt, qui metu tormentorum fidem negaverunt: quos Ecclesia semper pro apostatis et mortalis sceleris reis habuit.

II. Attamen, etsi metus gravis rem malam nunquam licitam reddit, ab obligatione positiva, maxime humana, saepe excusat, ita ut in illis circumstantiis omissio non sit vere contra legem, nec peccaminosa.

III. Metus gravis injuste incussus quoad juridicum actionum valorem id saepe efficit, ut actio juridice invalida evadat.

Quae omnia, quando fiunt, suis locis notabuntur.

IV. Metus levis in externo foro generatim non habetur pro causa efficaci actionis: quare plerumque non attenditur. In foro interno autem accidere potest, ut nihilominus jus retractandi actum, vel repetendi compensationem damni inducat.

NB. 1. In eo, quod ex metu gravi fit, habetur quidem secundum ²⁶ quid involuntarium, at per solam velleitatem: efficax voluntas amplectitur id, ad quod metum incutiens impulit, imo deliberate id eligit prae malorum, quae timet, perpessione. — Hinc patet, grave crimen esse, rem intrinsecus malam adeoque Dei offensam eligere prae temporalibus malis, siquidem Dei offensa pro summo malo nobis esse debet.

NB. 2. De vi et violentia, quatenus a metu distinguitur, vix quidquam addendum est. Nam ipsi voluntati vis nequit inferri: nemo enim invitus velle potest. Quare vis id tandem efficit, ut aliquis libera voluntate cedat, ne amplius vim et mala perpeti debeat. Hinc idem prorsus dicendum est de vi, quod de metu: imo vocatur etiam metus, quatenus est mali, quod jam coeptum est inferri, in futurum continuandi timor.

Quando autem ad externam actionem plena fit coactio, haec invito pro culpa imputari nequit.

Caput III.

De moralitate actuum humanorum generatim.

§ 1.

Notio et conceptus moralitatis.

Multum disputant theologi et philosophi, quid *morale* sit secundum ²⁷ essentiam, nimirum utrum ultra voluntarium et liberum aliquid addatur, in quo consistat, an in ipso voluntario et libero sit collocandum.

Pro certo haec haberi debent: morale a voluntario libero atque perfecte humano non distingui, at quum dicimus *'morale'*, conceptum et relationem rationis adjungi, in conceptu voluntarii et liberi formaliter non contentam, sed ex eo eruendam. Quare, ut primum adest actio voluntaria et libera, habetur actio, quae ad moralitatem spectat, morale vero eam dicimus propter aliam *formalem* rationem, quam propter voluntatem et libertatem.

Videlicet secundum conceptum, qui primo in oculos incurrit, majore tamen declaratione et evolutione indiget, morale dicitur id quod ad mores hominis spectet, seu id, quo homo per determinationem propriam et personalem se ita reddat affectum, ut aut laude aut reprehensione *dignus* evadat. Quod utique fit liberis et deliberatis actibus iisque solis. Ut igitur actus sit *utcumque* in aliqua specie moralitatis, id habet essentialiter per *dependentiam a ratione advertente et a voluntate libere se determinante*. Ut autem actus sint in tali specie moralitatis, boni, mali, indifferentes, quibus homo evadat aut laude aut vituperatione dignus, id oritur et consistit in diversa habitudine actuum ad finem rationalem, seu — quia homo sibi ipse finis non est —, in diversa habitudine ad objectivam rectitudinis normam.

Haec objectiva moralitas, si actus sub stricto et nudo conceptu boni et mali considerantur, consistit in servanda dignitate naturae rationalis atque harmonica rationalium entium relatione, estque ordo recti honesti, quem perfecte quidem mens divina intuetur, suo autem modo etiam humana ratio exhibet¹; si bonum et malum sumitur simul sub conceptu perfecte liciti et illiciti, norma est *divina voluntas illum ordinem recti, quem ratio intuetur, approbans eumque servare praecipiens*.

Toto igitur coelo aberrant, qui essentiam diversae moralitatis, seu discrimen inter bonum et malum collocant

1. in sola libertate, vel in hominis voluntate; aut 2. in lege humana; aut 3. in majore vi et potestate; aut 4. in opinione publica; aut 5. in majore utilitate, vel jucunditate; aut 6. in ordine justitiae.

Omnes enim illi pervertunt *finem* hominis *ultimum*, a quo tandem *omnis* rationalis finis ideoque ordo recti pendet. Loco Dei omnes illi ipsum hominem sive privatum, sive in societate collectum pro suprema norma statuunt eumque constituunt autonomum: quare periculosissime errant, nec possunt nisi vitio logico impiissimam hominis humanae societatis apotheosin declinare.

§ 2.

De fontibus moralitatis.

28 Conceptu moralitatis in genere constituto, videndum est, unde nam tota actionis moralitas, sive in bonam sive in malam partem,

¹ Cf. hac de re, quae circa idem disserit V. F. RINS in libellis period. Oenipontanis an. 1886 p. 577 sq. et fasc. an. 1887 subseq.

pendeat, aliis verbis, quae in actione secundum moralitatem dijudicanda attendi debeant, ut rectum de ea feratur iudicium: quos „fontes moralitatis“ vocant.

Facile patet, in dijudicanda actionis moralitate, totam voluntatis liberam tendentiam spectari debere: siquidem quam late patet libera voluntatis tendentia, tam late patet possibilitas ordinis recti conservati aut laesi, meritum laudis aut vituperii.

Primum autem occurrit ipsum objectum: pro cuius diversitate voluntas diverso modo afficitur. Ab objecto enim ipsa tendentia voluntatis speciem suam sumit. Quare recte statuitur:

I. Moralitas diversa pendet *ab objecto actus*, in quod voluntas tendit, seu quod assumit. V. S. Th. I. II. q. 18 a. 2, q. 19. a. 1 et 2, S. Alph. (ante) l. 2 n. XXXVII. (alias l. 5.)

Objecti autem nomen diversimode rebus tribuitur. Plerumque objectum est ipsa actio propria in abstracto considerata, ut: ambulare, scribere, Deum colere, parentes honorare etc., quae omnia a voluntate ut objectum assumuntur, priusquam executioni dantur seu externe exercentur. — At objectum voluntarii actus etiam aliena actio esse potest, aut actio *propria praeterita in concreto*, quatenus voluntas hanc actionem in concreto pro objecto gaudii, complacentiae etc. assumit.

Porro objectum *ex se ipso* etiam in abstracto sumptum posse certam moralitatis speciem habere, evidens est. Sunt enim certa quaedam objecta non solum indifferentia, sed etiam *ex se*, i. e. suapte natura et proprietate, vel bona vel mala, cum recti ordine atque ultimo fine aut conformitatem aut difformitatem continentia.

Indifferens v. g. est ambulare, scribere; in se bonum amare Deum, in se malum blasphemare.

Porro quae sunt in se mala, possunt esse *absolute mala*, ita ut nunquam bona aut indifferentia evadere possint, ut e. g. blasphemare; vel mala tantum *propter defectum juris* in agente, v. g. auferre bonum alienum, quod accedente legitima voluntate domini a malitia immune fit;

vel mala *propter periculum*, quod actio natura sua secum fert, v. g. lectio rerum inhonestarum; quodsi ex hoc solo est malitia, ea, propter gravem causam et periculo aptis praesidiis excluso, abesse potest: quod tamen non sic intellige, quasi in omnibus locum habeat.

II. Moralitas desumitur etiam *ex circumstantiis actionis*. S. Thom. 29 ib. a. 3, a. 10 et 11. Quod ita intelligitur, ut circumstantiae novam rationem boni et mali *inducere possint*, non quasi semper inducant.

Circumstantiae autem, quae considerandae sunt, exhibentur hoc versiculo: „*Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando*“, seu circumstantiae *personae agentis, objecti, loci, medii, finis, modi, temporis*.

Posse autem tales circumstantias aliquando ad moralitatem actus modificandam, mutandam, augendam conferre, exemplis melius declaratur.

E. g. ‚reum punire‘ in homine privato generatim malum est, in homine officio publico fungente potest esse bonum, imo praeceptum.

„Denarium auferre“ malum est, sed communiter veniale; at objectum augere et libram auream auferre, mortaliter malum est.

„Comedere et ludere“ ex se actio indifferens est: at haec in loco sacro facere, propter irreverentiam malum est; item in odium fidei eadem jubenti obtemperare, est grave peccatum.

„Mentiri“ ex se peccatum quidem, sed veniale est; at juramento uti ad id confirmandum, peccatum mortale est; aut eo fine mentiri, ut alter grave damnum ferat, item mortale peccatum est.

„Bibere“ actio ex se indifferens est; immoderate et indecore fauces implere, malum est.

„Ludos publicos exhibere“, ex se est indifferens; id die Parasceves a Christiano fieri, malum est.

Quum igitur *objectiva* moralitas actionis a variis adjunctis dependere possit, etiam voluntas, quae se determinat ad actionem talem ponendam, eam contrahit bonitatem aut malitiam moralem, quam ratio illis circumstantiis contineri animadverterat et quam consequenter voluntas aliquo modo amplexa est. — Itaque circumstantiae complent moralitatem ex objecto desumendam atque ad eam quodammodo pertinent: siquidem ipsum objectum actus afficiunt et complent.

30 III. Moralitas tandem desumitur *ex fine*. S. Thom. l. c. art. 4—7, q. 19 a. 2 ad 1; S. Alph. l. c. n. XVIII.

Finis autem alius est *operis* seu finis *internus*, alius *operantis* seu *externus* (i. e. ad quem opus extrinsecus dirigitur). Finis operis seu ipsi operi insitus non potest a voluntate agentis omnino excludi, si modo advertitur et scitur operis natura, ideoque semper aliquo saltem modo etiam finis operantis est. V. g. artifex horologium conficiens finem horologii, seu operis, qui est indicare horas, etiam vult. Verum artifex potest alium finem, sc. ut artis suae exercitio victum quaerat, ut divinae voluntati laborando satisficiat etc., sibi proponere.

Porro quum finis sit *primum* in intentione, et ab eo, quod pro fine vult, quisque *transeat* ad volenda media, evidens est, actionis cujuslibet moralitatem a fine quam maxime pendere, eumque esse fontem moralitatis circumstantiis principaliorem. Finem vero concomitantem, vel finem ab altero, v. g. jubente, actioni adnexum, circumstantiis adnumerari, exempla supra data declarant.

31 IV. Igitur ut actio aliqua sit moraliter *bona*, voluntatis tendentia tota debet esse bona seu a rectitudinis norma non discedere, tum quoad objectum, tum quoad finem, tum quoad circumstantias, vel: debent aut haec tria omnia esse bona, aut debet, reliquis in se *indifferentibus*, aliqua saltem bona intentio adesse. — Ut vero actio *mala* sit, sufficit malitia seu discessus a rectitudinis regula in uno horum trium existens; eo ipso enim voluntas, quod *aliquam* deordinationem amplectitur, a recti ordine devians male agit, secundum axioma: „Bonum ex *integra* causa, malum ex *quovis* defectu.“

Corollaria. 1. Qui ad malum finem objectum in se bonum vel indifferens adhibet, contrahit *solam* malitiam finis (nisi ratione objecti sive usurpati nova circumstantia mala irreverentiae, sacrilegii etc. accedit).

2. Qui vero ad malum finem adhibet medium seu objectum, quod jam in se distinctam malitiam habet, utramque et medii et finis malitiam contrahit: v. g. qui ad se inebriandum a debitore pecuniam sumit, solius ebrietatis malitiam contrahit; qui vero ad eundem finem pecuniam furto aufert, in hoc actu et furti et ebrietatis malitiae reus est.

3. Qui opus in se bonum ad alterum finem bonum dirigit, utramque bonitatem moralem et operis et finis sibi comparat, modo in utramque voluntas tendat, v. g. qui rem sibi convenientem sibi subtrahit, ut pauperi succurrat, et abnegationis et misericordiae laudem habet.

4. Qui intentione bona opus in se indifferens perficit, saltem bonitatem intentionis seu finis suam facit: similiter qui perficiens opus in se bonum in hac operis bonitate volenda sistit, hanc objecti bonitatem moralem sibi conciliat.

5. Plus tamen requiritur, ut agens contrahat bonitatem *objectivam* operis sive circumstantiarum, quam ut contrahat eorum malitiam. Ad contrahendam malitiam sufficit praevio mali, etsi in se non intenti, nisi forte propter alias rationes illud malum permitti possit; ad bonitatem contrahendam requiritur, ut bonum praevium vere etiam *intendatur*. S. Thom. l. c. q. 19 a. 7 ad 3; Bill. l. c. diss. 4 a. 3 § 4.

Uberior explicatio axiomatis: „Bonum ex integra causa, malum 32 ex quovis defectu.“

Dubium aliquod concipi potest, num ex quavis circumstantiae et finis malitia, quae ad actionem in se bonam accedat, actio ita corrumpatur, ut nihil bonitatis ab agente contrahatur, sed actio in concreto simpliciter mala dici debeat. Cf. Bill. l. c. art. 4 § 2, S. Thom. *de malo* q. 2 a. 4 ad 2, Lugo *de poenit.* d. 15 n. 208 sqq., Suar. *de act. hum.* tr. 3 d. 8 s. 1.

Ad quod dubium respondeo sequentibus regulis mox declarandis.

- Reg. 1. Intentio seu finis graviter malus semper actionem totaliter corrumpit atque malam reddit.
- Reg. 2. Intentio seu finis leviter malus, si totalis finis est, similiter reddit actionem simpliciter malam, quamquam venialiter tantum.
- Reg. 3. Intentio seu finis leviter malus alteri fini bono solum concomitans, aut intentio, quae potius motivum impellens quam movens est, non corrumpit totaliter actionis bonitatem, sed substantialem bonitatem, quae adest, relinquit. V. S. Thom. l. c., Lugo l. c., qui id ex aliorum scriptorum, ut Cajet., Perez etc. sententia confirmat. Elbel l. c. n. 79, Müller l. 1 § 98, II etc.
- Reg. 4. Circumstantia etiam alia quaelibet graviter mala, practice loquendo, omnem bonitatem actionis destruit: circumstantia autem leviter mala, saltem si extrinsecus accedit, non item.

Nimirum nota ad I. reg. Qui intentionem seu finem graviter malum 33 habet, totaliter recedit a Deo, qui est suprema regula morum; quare etsi videatur eodem tempore aliquam honestatem intendere, hanc non *ut* veram honestatem amplectitur, sed sub ratione mali finis.